

SENYORIA I PROPIETAT A DÉNIA DURANT LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XVIII: EL CAPBREU DE 1734-37

Rafael Mauri Victòria

Introducció

Des de finals de la dècada dels 70, la historiografia valenciana, conscient de les limitacions que el seu propi coneixement evidenciava en una sèrie d'àmbits d'estudi fonamentals, ha vingut dedicant, des de perspectives renovades, una atenció especial a l'estudi del règim senyorial –la formació, les claus de la dinàmica interna, la disolució final, etc. Com a resultat d'aquest interès, i sense oblidar els treballs pioners de J. Reglà i l'obra ja clàssica de Ciscar Pallarés¹, han vist la llum una llarga llista d'articles i monografies que, des de l'òptica d'una història local ben entesa, i, almenys, per als segles XVIII i XIX, permeten de conformar una imatge perfilada de l'evolució no sols del règim senyorial, sinó de la societat valenciana en el seu conjunt². Es tracta d'una història social nova. Front als preus-salaris, la renda, la productivitat, la demografia: història des de baix front a història des de dalt.

Però sobretot, es tractava d'una història social lligada a l'economia: "Ningún historiador podría hoy negar que la estratificación social, la constitución de los grupos, la estructuración de las relaciones sociales entre grupos humanos e individuos pueda estudiarse, siquiera comprenderse, sin tener en cuenta las bases materiales de la producción y distribución del excedente económico"³.

Entre els nous temes abordats, l'estructura de la propietat ocupa un lloc de privilegi i constitueix un capítol ineludible en qualsevol

monografia d'història rural. Realment era un tema nou que, per tant, exigia fonts igualment noves per al seu estudi: capbreus, padrons de l'equivalent, de la peita, així com qualsevol altre tipus de recompte de propietats efectuat tant per senyors com per municipis. Amb una intenció generalment fiscal, han passat a ser una aportació documental insubstituïble en totes aquestes obres, on la jerarquia dels propietaris s'utilitza com a fórmula vàlida de definició dels grups socials que, a través de les seues múltiples contradiccions, expliquen l'evolució d'una determinada formació social. En altres paraules: enfocar l'estudi de l'estructura de la propietat de forma que permeta conèixer el control dels excedents, el seu repartiment social, el percentatge de terres no amortitzades que nodreixen el mercat i les relacions de producció; en conclusió, l'estructura social i la seua dinàmica.

En aquest sentit, el principal problema metodològic al qual s'enfronten els estudis sobre l'estructura de la propietat és la indefinició d'allò que podem anomenar l'"estat pla", que, a causa de la seua patent diferenciació interna, acaba per definir simplement el grup dels "no privilegiats", perdent així la seua categoria de concepte operatiu. Tindrem ocasió de comprovar-ho.

La transcendència del tema en qüestió, la quantitat de temes importants suscitats al seu voltant, imposa algunes altres dificultats. En primer lloc, qualsevol anàlisi de la propietat en aquestes societats del feudalisme desenvolupat, deu

¹ CISCAR PALLARÉS, E., *Tierra y señorío en el País Valenciano (1570-1620)*, València, 1977.

² Manca, tanmateix, una obra de conjunt que analitze l'evolució global de la senyoria valenciana i n'oferisca una síntesi. Si coneixem bé la transició dels s. XVIII-XIX és gràcies als treballs d'historiadors de l'època moderna i contemporània, cosa, però, que no succeeix amb el període baix medieval com a conseqüència de la falta d'estudis sobre els s. XV-XVI, i fins i tot del XVII. Actualment, a falta d'un estudi de la transició entre les interpretacions de la senyoria medieval i de l'època moderna hi ha punts difícilment convergents que impedeixen una correcta interpretació dels processos. Sobre la senyoria medieval, podeu consultar: GUINOT RODRÍGUEZ, E., *Feudalismo en expansión en el norte valenciano*, Castelló, 1986; FURIÓ, A., *Campeñols del País Valencià*, València, 1982.

³ CARDOSO, C.F.S. i PÉREZ BIGNOLI, H., *Los métodos de la Historia*, Barcelona, 1977, p. 293, citat per BERNABÉ GIL, D., *Tierra y Sociedad en el Bajo Segura (1700-1750)*, Alacant, 1982.

considerar insuficient tota la classificació dels propietaris que tracte únicament la major o menor extensió de les propietats. Encara que en aquest cas les fonts no ens ho han permès, ens sembla més encertat treballar amb un concepte de rendibilitat que s'ocupe de la qualitat del sòl, dels conreus, així com dels gravàmens a satisfer⁴. D'altra banda, cal tenir present, a l'hora d'enfrontar-se a la informació conservada en padrons o capbreus, que no és possible confondre l'estructura de la propietat amb la de les explotacions. Un percentatge variable, encara que sempre important, de petits propietaris es veurien obligats a garantir el seu nivell de subsistència, realitzant activitats complementàries com arrendataris o jornalers de parcel·les d'altres grups més afavorits. Fins i tot els emfiteutes, sobretot els majors, podrien entregar en arrendament parcel·les de les quals sols posseïen el domini útil. Encara que fóra senzill de trobar algun altre exemple, els dos anteriors demostren que, en el nivell historiogràfic actual, els estudis d'història han de superar el nivell jurídic-legal en què moltes vegades es troben, i expressar a través de les diferents formes o contractes de cessió de la terra (emfiteusi, arrendaments, etc.), de l'adscripció a un o altre tipus de senyoria (realenc, senyoria laica, eclesiàstic, etc.), per a aprofundir en el de les vertaderes relacions de producció establertes en el camp, per sota, i amb independència de les anteriors.

En el present article hem treballat bàsicament amb el capbreu realitzat al terme de Dènia entre els anys 1734-37 i que es conserva avui a l'arxiu municipal⁵. La documentació ha resultat ser bastant desigual; tant la qualitat de les terres com els productes cultivats són generalment ignorats, i les esporàdiques referències que s'hi troben no són suficients per a portar a terme la necessària quantificació. Així, i malgrat les afirmacions anteriors, l'extensió esdevé el nostre barem bàsic i quasi únic de jerarquització. A més a més, com hem dit, treballem exclusivament sobre el capbreu, és a dir, sobre la propietat senyorial, la qual cosa planteja, almenys, dos problemes. En primer lloc, desconeixem l'extensió total de la superfície conreada a Dènia en la primera meitat del segle XVIII, ja que, com veurem, el marquès posseïa la senyoria directa d'un percentatge de propietats molt allunyat del total; és a dir: la

major part de la terra a Dènia, en un percentatge que encara no podem fixar, seria franca o al·loidal, lliure de tributs, de forma que la jerarquia dels emfiteutes que oferim no pot considerar-se plenament representativa de l'estructura de la propietat⁶. Pel contrari, el capbreu ha resultat bastant ric en informació sobre la procedència de les propietats, afegint en tots els casos la situació en què s'hi trobava legalment l'emfiteusi. Per tot això pensem que les dades ofertes a continuació s'han de considerar provisionalment, tot i esperant un estudi més profund capaç de resoldre la resta de les qüestions plantejades.

El capbreu de 1734-37: el context històric

A partir de la dècada dels 30, la ciutat de Dènia, durament castigada tant pels successius setges soferts durant la guerra de Successió, com per la repressió política, militar i fiscal subsegüent a la desfeta, sembla recuperar l'alè⁷. Aparentment el duc de Medinaceli hauria aprofitat aquesta normalització tardana per a posar al dia l'estat de les seues propietats mitjançant la realització del capbreu. En realitat, la guerra havia perllongat, accentuant-la, una llarga crisi de caràcter estructural suportada per la ciutat des de mitjan del s. XVII a conseqüència d'una sèrie de canvis en l'organització fiscal del seu port⁸. Junt a aquestes motivacions, la presència de marjals i de zones semipantanoses al voltant de la ciutat, contribuiran a explicar el seu peculiar comportament demogràfic, més problemàtic que el de la resta de la comarca a començaments del s. XVIII. L'estancament i la corrupció de les aigües, conseqüència del mal estat de les sèquies encarregades de drenar-les, eren considerades encertadament per les autoritats municipals com la causa directa de les greus terçanes suportades per la comunitat. Malgrat aquesta convicció, el problema es perllongarà durant les primeres dècades del s. XVIII.¹⁰

La guerra accentuà aquesta desequilibrada conjuntura econòmica, social i demogràfica. El relat de les operacions militars i dels successius setges soferts per la ciutat és força coneguda, per això no caldrà que ens n'ocupem¹⁰. Per al nostre objectiu, ens interessa més les repercussions dels setges sobre la malmenada economia deniera. Dènia fou la primera ciutat de la corona d'Aragó que proclamà Carles III. A

⁴ MORANT DEUSA, I., *El declive del señorío*, València, 1984, ps. 127-30.

⁵ Arxiu Municipal de Dènia, lligall núm. 397, (Estadística rústica i urbana). El catàleg, erròniament, considera el volum com un capbreu del conjunt del Marquesat, però sols en recull la informació referida al terme de la ciutat.

⁶ Aquesta és una de les nostres principals conclusions: l'emfiteusi, molt reduïda al terme, complementaria uns patrimonis que, sobretot en el cas dels mitjans i grans propietaris, estarien constituïts bàsicament per terres franques.

⁷ Aquesta és l'opinió de CHABAS LLORÉNS, R., *Historia de la ciudad de Dénia*, Alacant, 1976. En el mateix sentit s'expressa MIRALLES I CEBRIÀ, R., "Guerra i població a la Marina Alta (1700-1720)" 1er. *Congrés d'Estudis de la Marina Alta*, Alacant, 1978, ps. 221-246. per la nostra banda, considerem que aquestes opinions no estan, en el nivell actual de coneixements, suficientment fundades. A més, les sèries dels delmes dieners, que hem consultat gràcies a l'amable col·laboració de M. Ardít, no evidencien tal recuperació: la problemàtica conjuntura local de finals del s. XVII tocaria fons a finals del 1670-80, i inicia una evident recuperació que, truncada per la guerra, no sembla a iniciar-se fins el 1740. És més, les xifres del 1738-40 són les més baixes de tota la centúria.

⁸ CASEY, J., *El reino de Valencia en el s. XVII*, Madrid, 1982. El treball pioner de Casey exigeix, actualment, una lectura crítica. Concretament, les causes de la crisi de la ciutat han d'ampliar-se. En aquest sentit, convé recordar l'especial gravetat dels conflictes socials de caràcter antisenyorial a la comarca (segona Germania). Nosaltres hem comprovat les dificultats que passaven els camperols de la zona durant aqueixes dècades als Llibres del Capítols del clero conservats a l'arxiu parroquial de la ciutat (sense catalogar). Realment, els problemes eren generalitzats: el llaurador, aclaparat pels deutes, veia com el clero, reunit en capítols, dictava sovint ordes d'execució pels endarrerits pagaments dels censos. La ciutat, igualment aclaparada pels deutes, incapaç de pagar, es veia en la necessitat de sol·licitar

partir de 1705, convertida en bastió de l'austracisme, suportà tres setges: 1705, 1707 i 1708. El segon setge fou el pitjor dels tres ja que es produí en el "... tiempo en que la mayor parte del trigo estaba en las heredades."¹¹ Durant els 4 anys que durà el conflicte, la ciutat es veié afectada per greus problemes d'avituallament a causa de la destrucció de les collites –la qual també abastà parcialment el nucli urbà–, la tala d'arbres i de vinyes. Aquests problemes se suportaren gràcies a l'ajuda oferta pels aliats a través d'un port que havia vist desaparèixer tot el seu tràfec comercial. Indubtablement, Dénia fou la gran víctima del període. Les repercussions foren especialment greus en el camp demogràfic, ja que, mentre la comarca veia reduït el seu veïnat en un 10% de la població, la ciutat reduïa el seu veïnat a un terç¹², 36 veïns ancians i pobres segons Chabàs. A finals del 1708, després d'haver estat vençuda i reconquistada, la ciutat suportava un reguitzell de problemes.

En primer lloc, el bandolerisme dels miquelets continuà assolant camins, dificultant comunicacions, en conclusió, posant traves a una recuperació econòmica ja per si dificultosa. Al mateix temps, i paradoxalment, Dénia, que, com hem vist, havia perdut la major part del seus veïns, suportava, encara el 1718, una aglomeració accidental de població com a conseqüència dels multitudinaris allotjaments de tropes¹³. Però, amb tota seguretat, el problema principal era d'índole fiscal: a les confiscacions de les propietats dels dissidents s'unien les constants contribucions exigides per les noves autoritats militars a un ajuntament exhaust, sense fons per a les necessitats més apremiants¹⁴. Políticament i jurisprudencialment, la ciutat perdia pes en el conjunt del Marquesat. Robert Miralles ha publicat una carta dirigida al marquès de Dénia per l'alcalde i regidors de la ciutat en la qual, en una data tan tardana com el 1724, la ciutat, impotent, es queixava que "... todos los lugares circunvecinos se atreven a quererle despojar de sus más justos y devidos derechos. El conjunto de viles i llocs del Marquesat, sotmesos tradicionalment a la fèrula jurisdiccional de la ciutat, aprofitant el seu decaïment per a obtenir alguns drets i privilegis: era el signe més evident de la seua prostració.

L'elaboració del capbreu exigí diversos anys de lent funcionament de la maquinària

administrativa. Per carta datada a Madrid el 30 de gener de 1733, Felip V, a través del Consell de Castella, nomenava –concedint-li la necessària potestat– el doctor Joan Baptiste Arnau, jutge de comissió per a inventariar les propietats del marquès de Priego, duc de Medinaceli, Nicolau de Córdova de la Zerda y Aragón, al ducat de Sogorb i marquesat de Dénia¹⁵. El motiu no era altre que les queixes del propi marquès, segons el qual, tot el temps recorregut des de l'elaboració del darrer capbreu, unit als desastres de les últimes guerres, havien provocat "... cuantiosos menoscabos en sus propiedades".

Totes les diligències i pleits originats en l'amollonament passarien a l'Audiència de València amb inhibició de la resta de les justícies del regne, les quals havien d'ajudar i reconèixer a l'esmentat doctor en tota la seua autoritat; en altres paraules, cap autoritat municipal podia immiscuir-se en l'elaboració del capbreu que quedava en mans dels delegats del senyor o, en el seu cas, dels jutges del rei. També s'ordenava que cada poble capbrevat guardara al seu arxiu les actes originals de l'amollonament, mentre que el marquès rebia còpies autenticades per l'escrivà encarregat. Ambdós documents anirien a càrrec d'aquest marquès, atès que les escriptures s'atorgaven al seu favor.

A començament del mes de febrer del mateix any, a l'Audiència de València rebien la informació, i, a finals de mes, el doctor Arnau acceptava i jurava el seu càrrec. Tanmateix, no isqué de València fins a finals de gener de l'any següent, i fou rebut a Dénia per Francesc Mulet, alcalde ordinari, el 25 de gener de 1734. Aquest mateix dia, es feia públic la crida per la qual tots els emfiteutes quedaven citats des de les 9 a les 12, i des de les 3 fins les 5, a casa del Marquès. El decomís dels béns era la pena per als no assistents. Durant els dies següents la crida es repetí pels pobles del marquesat, i els emfiteutes s'acolliren a les mateixes condicions. Però, 5 dies després, davant el retard d'aquests, calgué publicar una segona crida en què s'informava, amenaçant els emfiteutes, que tot aquell que es retardara correria ara amb les costes del reconeixement de les seues propietats.

Per acabar, Pere Gaytan i Dídac Moreno, ambdós veïns de Dénia, foren encarregats de portar a terme les instàncies de partions i amollonament, de prendre possessió real dels

constants dispenses. Finalment, el mateix clero quedava afectat per aquesta situació en no cobrar puntualment les pensions dels censos que constituïen el cos fonamental de les seues rendes. Significativament, any rere any, el cobrament de les seues rendes ha de ser assignat a un procurador elegit entre els mateixos beneficiats davant la impossibilitat de trobar un arrendador a la ciutat.

¹⁰ Podeu consultar CHABÀS LLORENS, R., op. cit., també algunes obres clàssiques del conflicte: VOLTES BOU, P., *La Guerra de Sucesión en Valencia, València, 1964*.

¹¹ CHABÀS LLORENS, R., op. cit., p. 143.

¹² MIRALLES I CEBRIA, R., op. cit., ps. 229-30.

¹³ MIRALLES I CEBRIA, R., op. cit., p. 235.

¹⁴ Segons Chabàs, mentre el pressupòst municipal sols pujava a 6.315 rals de billó, els deutes, entre capitals i rèdits, pujaven a 1.316.976 rals. Les rendes, que abans de les guerres pujaven a 81.180 rals, baixaren després a 21.090. El mateix autor fa referència a una concòrdia entre la ciutat i els seus creditors datada el 1727.

¹⁵ Concretament, el marquès manté el domini directe d'algunes propietats a Dénia, al verger i al Poblenou de Benitatxell.

béns que es declaren en comís, de concedir títols o escriptures supletòries de títols d'emfiteusi a tots els qui en mancaven. Ambdós sol.licitaren que els reconeixements, a més de la concessió judicial i jurada, es feren per escriptura pública davant l'escrivà i testimonis, ja que, així, quedaven millor resguardats dels drets del senyor: era evident el seu desig per reemprendre el control del domini directe sobre totes les seues propietats.

En l'actualitat és ben conegut que en la conjuntura expansiva del s. XVIII valencià, la majoria de cases senyorials mostraren un renovat interès per la terra, en concret, per l'augment de les rendes derivades del seu domini. Una de les vies, entre les moltes possibles per a aconseguir-ho, consistia en efectuar nous capbreus de les seues propietats amb l'objectiu d'impedir i controlar els fraus. En efecte, un capbreu "constituye algo más que un instrumento jurídico en manos de las casas señoriales. Es la concreción máxima de una nueva racionalidad

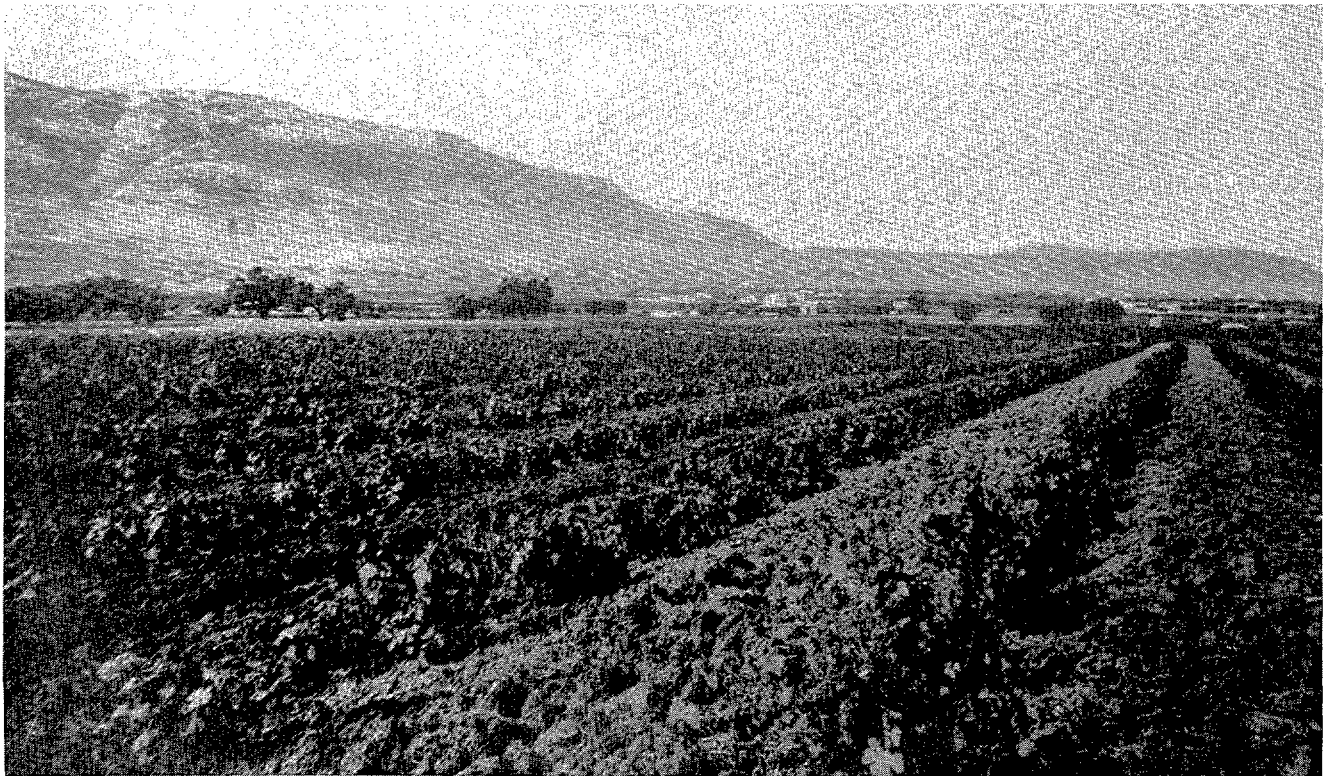
económica preocupada por un esclarecimiento y actualización de prerrogativas y derechos y, sobre todo, por una consecución y/o consolidación de un dominio directo sobre determinados bienes inmuebles, especialmente tierras"¹⁶.

Ara bé, això sols era el desig del senyor, el qual, moltes vegades, havia de conformar-se amb molt menys davant la capacitat de resistència de la comunitat.

J.A. Chiquillo ha documentat algunes d'aquestes realitats¹⁷. Els capbreus, en general, són antiquats i poc fiables. Durant el s. XVIII, se solen capbreuar els nous establiments i terres rompudes, mentre que les propietats antigues sols realitzaven un jurament que s'havia ja declarat sense efectuar noves mides. Sorgia així, la possibilitat d'ocultar, transformar, ampliar, etc. almenys com a tasca oculta, anònima, individual, entre els repobladors i les terres antigues. Era una nova oposició callada, de llarga duració, que no qüestionava l'existència de prestacions o

¹⁶GARCIA MONERRIS, C. I. E., "De señorío a realengo: las dificultades de legitimación y consolidación de una bailla. Denia, 1763-1840", *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià*, Núm. 6, ps. 53-79. la cita en p. 57.

¹⁷CHIQUILLO PÉRES, J. A., "Aproximación al estudio del régimen señorial valenciano en el S. XVIII", *Estudis*, Núm. 7, València, 1978, ps. 241-259.

DENIA (Alicant) Planures de Benimaquia. Font: Arxiu Museu Arqueològic. Dénia

la base jurídica del senyoriu, i que mai no arribava a extrems segons els quals l'amo havia d'impulsar un pleit per la reducció exagerada de les seues rendes. La possibilitat senyorial de reacció quedava reduïda en la pràctica als nous establiments. Creiem que el cas de Dénia exemplifica perfectament aquest conjunt d'afirmacions.

Segons Carmen i Encarna García Monerris¹⁸, el marquesat de Dénia, al llarg del s. XVIII, havia estat escenari d'una profunda reorganització motivada pel creixent interès senyorial per a regularitzar el seu domini sobre la terra. Concretament, la tendència s'hauria iniciat a finals del s. XVII, quan el titular del senyoriu començà a controlar de forma efectiva –mitjançant la concessió de noves escriptures d'establiment– l'incipient procés de colonització de les marjals que abundaven al voltant de la ciutat¹⁹. La situació s'accentuà amb el capbreu de 1734, utilitzat pel senyor no sols per a regularitzar en el seu benefici, gràcies a l'ample ús del dret de béns vacants o mostrencs –una estructura de la propietat profundament trastornada per les guerres–, sinó també per a garantir el seu domini directe sobre aquelles ocupacions fraudulentas realitzades al marge de la legalitat. Finalment, l'últim capbreu, el del 1736, analitzat per les autores, és presentat per aquestes com un signe inequívoc de la nova realitat implantada a la senyorial, en la qual, tanmateix, i a pesar d'aquest esforç senyorial, les rendes derivades del domini directe continuarien representant un percentatge ridícul dins de la composició sectorial de la renda senyorial total.

En la nostra opinió, les idees anteriors, més que la realitat social del s. XVIII denier, reflecteixen exclusivament els intents del senyor. Veiem-ho: l'anàlisi del capbreu del 1763 dona "un total de 6.191 hngs. correspondientes a 126 enfiteutas, de los cuales 78 declararon residir en la ciudad de Denia y el resto en pueblos vecinos"²⁰. Pel contrari, nosaltres hem obtingut del capbreu del 34 els següents totals: 9.021 hngs.²¹ repartides entre 225 declarants (147 veïns de Dénia i 78 forasters). En resum: en el breu lapsus de 29 anys s'han deixat de declarar 2.830 fanecades (31'3%), i desapareixen igualment 94 enfiteutes (44%). Es pot pensar, en el camp de les hipòtesis, que el senyor, davant l'escassa rendibilitat

obtinguda del domini directe, ha optat per desfer-se'n. Tanmateix, no es coneix cap exemple arreu del País Valencià durant el s. XVIII. Més lògic, encara que igualment d'hipotètic, ens sembla pensar en l'existència d'una forta oposició local per a reconèixer la senyoria del marquès sobre les terres i les cases. En aquest sentit, no cal oblidar que des de la dècada de 1780 s'han iniciat les gestions que conduiran finalment a la incorporació del marquesat a la corona el 1804. En conclusió, i davant la disparitat de les dades d'ambdós capbreus, considerem que, al llarg del s. XVIII, la ciutat de Dénia, i més concretament les seues oligarquies, protagonitzarien una fèrria oposició als intents senyorials d'acréixer les seues rendes, aconseguint així, sobretot en la segona meitat del segle, que la posada al dia de la propietat senyorial resultara un fracàs. És més, aquesta creixent oposició antisenyorial contribuiria a explicar el fracàs del capbreu del 1736 i les dificultats inicials de consolidació de la batlia, en dotar-les d'un fil conductor i un marc de referència. L'oposició al Patrimoni Reial durant el segle XIX seria una continuació, tal vegada potenciada, de la iniciada en la centúria anterior contra el senyor jurisdiccional. Són hipòtesis que queden pendents d'una comprovació més rigurosa.

Propietat compartida a Dénia durant la primera meitat del segle XVII

La metodologia emprada per a elaborar els resultats oferts a continuació a penes requereixen explicació. Com van dir anteriorment, el capbreu es limita a recollir el nom de l'emfiteuta, a més, i estranyament, de la seua professió o condició social, l'extensió de les parcel·les amb els seus límits ben precisats, el cens a pagar i la procedència d'aquesta. Falten, pel contrari, referències als cultius i a la qualitat de les terres²². Amb tot, considerem que les dades obtingudes ens permeten d'oferir algunes conclusions interessants.

La nostra intenció haguera estat comparar els resultats de les nostres taules amb els oferts per Carmen i Encarna García Monerris en el seu article. Malauradament, però, no ha estat possible per les diferències en el tractament de la informació. Malgrat haver comprovat que la propietat mitjana dels enfiteutes no residents a

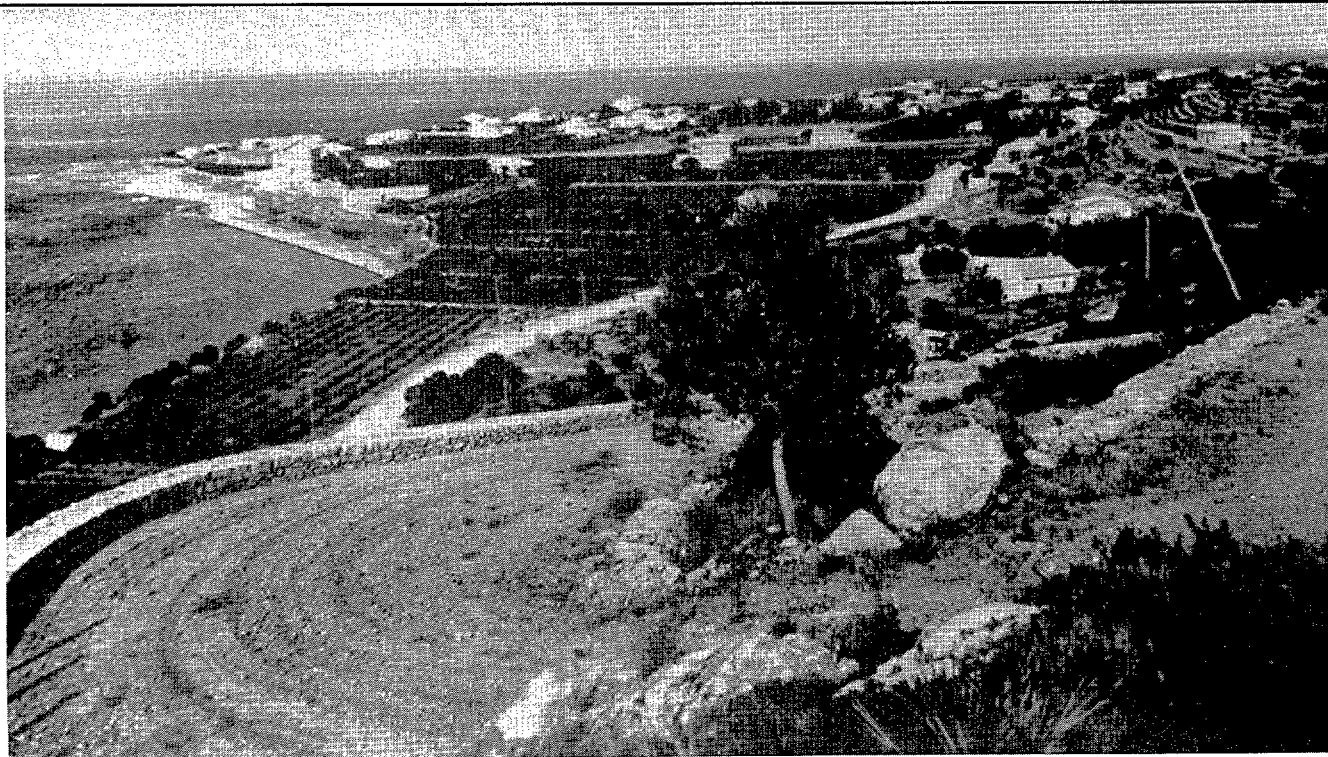
¹⁸ GARCIA MONERRIS, C. I. E., op. cit., ps. 55 i ss.

¹⁹ Aquesta cronologia contradiu les opinions de COSTA MAS, J., el Marquesat de Dénia. Estudio Geográfico, València, 1977, per a qui les marjals havien romàs totalment incultivables fins ben entrat el s. XVIII, amb els únics aprofitaments de les plantes banyeres i de les pastures. No obstant això, l'obra continua essent el més complet treball sobre les condicions geogràfiques de la zona.

²⁰ GARCIA MONERRIS, C. I. E., op. cit., p. 58.

²¹ Xifra que encara podria ser major si coneguèrem les extensions controlades per dos enfiteutes que no les especifiquen.

²² Algunes referències a aquests es poden trobar a COSTA MAS, J., op. cit. També CABANILLES, A. J., *Observaciones sobre la historia natural, geografia, agricultura, poblacion y frutos del Reino de Valencia*, Madrid, 1795-97, Vol. II, Llibre IV, ofereix dades interessants sobre la situació agrícola del marquesat a finals de la centúria.

Vista de "Les Rotes"

Dénia era substancialment inferior a la dels veïns de la ciutat (26,16 de les fanecades dels primers front als 63,25 dels segons), ambdues autores, finalment, han optat per englobar ambdós grups en una única taula. Amb això, evidentment, han engrossit els sondatges o talls

de propietaris inferiors desviant, al mateix temps, les mesures cap a la baixa²³. Per tot això, realitzarem la comparació sols en aquells casos en què ha estat possible.

El capbreu de 1734-37 ofereix els següents totals:

QUADRE I

La propietat compartida de la terra a Dénia (1734 - 37)

	Totals		Forasters		Totals	
	Veïns Dénia					
	N	%	N	%	N	%
Declarants	147	65,3	78	34,6	225	99,9
Superfície (ha)	437,39	63,2	275,22	36,7	748,61	99,9
Parcel·les	127	58,7	89	41,2	216	99,9

Font: A.M.D. Estadística rústica i urbana. Lligall 397. Elaboració pròpia.

²³ Evidentment, els propietaris no residents a la ciutat tenien la major part dels seus patrimonis concentrats a les seues localitats d'origen, i les parcel·les declarades eren un simple complement, més o menys necessari.

²⁴ Indubtablement, es tracta de percentatges prou elevats. HERNÁNDEZ MARCO, J. L., *Propiedad de la tierra y cambio social en un municipio fronterizo: Villena (1750-1888)*, Alacant, 1983. Xifra la porpietat forastera, per a l'any 1755, en el 14% dels declarants i l'11,3% de la superfície. A Requena, segons el padró de riquesa del 1821 analitzat per romero, aquest últim percentatge s'eleva-ria al 23,4%. Un cas diferent ho e-presenten aquelles zones en què, a causa de la proximitat d'alguna ciutat imporant, són els forasters els qui controlen la major part de la terra. Així, a Alborai-a el 1828, estudiada per aquests dos autors, els propietaris de la ciutat de València aclapararien el 91% de l'àrea cultivada.

²⁵ El capbreu ofereix alguns exemples interessants: en la de-cla-ració núm. 53, Joan Baptista Martí, llaurador de Dénia, confes-sà detentar una única casa; ni una sola fanecada posseeria en emfiteusi aquest llaurador que, a més, firma de la seua pròpia mà la declaració. Els germans Jaume i Josep calbet, ciutadans de Dé-nia, posseien a la partida del Palmar 40 jornals de terra amb casa, sènia i corral que, significa-tivament, confrontaven amb ter-res franques dels mateixos de-cla-rants. Podrien citar alguns exemples més, però creiem que no cal.

²⁶ El *monopoli* exercit pels emfiteutes no residents a Dénia sobre les marjals ha estat també constatat en el capbreu de 1763-65 per GARCIA MONERRIS, C. I. E., op. cit., ps. 58-59, pel que fa al su-posat interès d'aquests camperols per la marjal, l'abundància de suplències de títols que els ce-diren el 1734, situada per damunt de la mitjana, no deixa de ser significativa. Aparentment, aquests camperols, almenys al començament, haurien colonitzat "il·legalmente" la marjal buscant zones poc productives en el seu inici, però, que estaven fora de qualsevol control senyorial.

²⁷ Tanmateix, durant la dèca-da de 1830, quan l'Ajuntament i el reial patrimoni es trobaven en-frontats pels problemes d'elabo-ració del capbreu, la ciutat al·legava que el duc mai no havia fet ús de la regalia de forns i molins. Citat per GARCIA MONERRIS, C. I. E., op. cit. p. 65.

A simple vista, destaca l'elevat percentatge de terres controlades pels emfiteutes dels pobles pròxims a Dénia ²⁴, que tenien les propietats majoritàriament a les extenses marjals de la ciutat. Encara que ens manque dades suficients per a explicar totalment el fenomen, volem plantejar-hi algunes hipòtesis.

El marquesat de Dénia abraçava sota la seua jurisdicció, a més dels grans nuclis de cristians vells de Dénia i Xàbia, un total de 20 nuclis on abundava la població morisca. Després de l'expulsió, els diferents senyors d'aquests llocs, entre els quals cal incloure el propi marquès com a propietari de terres fora de Dénia, (recordem que el 1734 capbreuà propietats no sols d'aquesta ciutat, sinó també al Verger i al Poblenu de Benitatxell) augmentaren el nivell de les seues rendes derivades de la propietat del sòl mitjançant la introducció dels censos en espècie proporcionals a la collita (particions). Des d'aquesta perspectiva, els veïns de Dénia gaudien d'una situació de privilegi tant per l'insignificant pes d'uns censos en diners devaluats, com per l'abundància de terres franques que hi posseïen ²⁵. Quan, a finals del segle XVII, les marjals començaren a estar preparades per al conreu, no seran els veïns de Dénia, llevat d'algunes excepcions, els qui hi demostraren especial interès. Pel contrari, el camperol de les zones novament repoblades, sotmès a una major pressió senyorial, acceptaria les condicions dels nous contractes d'establiments oferts pel senyor. Aquests nous camperols serien, òbviament, els primers que s'encarregaren de les despeses d'acondicionament i posada en conreu²⁶.

Pel que fa a la procedència geogràfica dels emfiteutes no residents a Dénia, destaquen, bàsicament, el Verger (19), el Ràfol d'Almúnia (11), Ondara (10), Setla, Mira-rosa i Mirafior (19), Pedreguer (5), el Poblenu de Benitatxell (3). Com podem comprovar, la major part procedeixen de l'àmbit jurisdiccional del

marquesat, encara que no falten excepcions: Gandia (1), Cullera (1) i Ontinyent (1).

A més de la terra, els emfiteutes declararen posseir, en concepte de propietat urbana, el següent:

QUADRE II

Propietat urbana senyorial

Casa-habitacle	34
Magatzems/botigues	31
Patis/solars	14
Totals	79

Font: A.M.D. Estadística rústica i urbana. Lligall 397. Elaboració pròpia.

Junt a les declaracions anteriors, fou reconeguda la senyoria directa del marquès sobre 7 forns, la majoria situats en "...casa propia y franca"²⁷, un molí, 5 corrals de ramat, així com algunes heretats i alqueries. Com era d'esperar, la major part de les propietats són acaparades per veïns de la ciutat (sols dos emfiteutes que no hi residien, reconegueren posseir-hi vivenda); fins i tot, resulta important el percentatge d'emfiteutes que declararen exclusivament cases.

QUADRE III

Propietats emfiteütiques dels veïns de Dénia

Només terres	79(54,4%)
Prop. urbana/terres	16(11,1%)
Només prop. urbana ...	50(34,4%)
Total	145(99,9%)

¹ Han quedat exclosos dos emfiteutes que no especificaven amb claredat el contingut de les seues declaracions.

Font: A.M.D. Estadística rústica i urbana. Lligall 397. Elaboració pròpia.

Com hem vist, el 34,4% dels emfiteutes de Dénia sols responen al senyor censos deguts per l'ús defruit de cases o tendes. Aquest elevat percentatge s'explica, fonamentalment, per la presència d'una crescuda comunitat de mariners i pescadors, que, generalment, solen detentar exclusivament aquest tipus de propietats. El

percentatge es completaria amb alguns comerciants sense terres, dones i vídues, etc.

D'aquest conjunt de propietats, el titular de la senyoria, a part de reservar-se els drets de lluïisme i fatiga, rebia anualment la irrisòria quantitat de 58 lliures, 18 sous, 11 diners, entregada en un únic pagament el dia de Nadal ²⁸: "...todo parece indicar que las rentas de la tierra o, de forma más amplia, las derivadas del dominio directo, debieron ser realmente exiguas durante la época foral" ²⁹.

No podia ser d'altra manera: el marquès exercia una escassíssima pressió sobre un percentatge força limitat de terres. En els millors dels casos, hortes, heretats i alqueries, gravava amb dos sous cada fanecada, multiplicant per 24 el percentatge de renda obtinguda en la major part de la resta de les terres. Les noves marjals, així com les terres abandonades després de la Guerra de Successió, teòricament, oferien una bona ocasió per a augmentar-ne l'excedent extret, i, de fet, així ho feu el marquès, que sembla haver aconseguit duplicar i fins i tot triplicar les condicions dels anteriors establiments (de 6 diners a 1 sou, 6 diners el jornal). Malgrat això, el sistema seguia creixent de forma extensiva, i, per això, el mateix senyor que en ocasions multiplicava una pressió que, amb tot, es mantenia en uns límits ínfims, estava obligat a cedir terres incultivables o marjals a 3 i 4 diners per jornal: al cap i a la fi, tenia altres vies, a més dels censos emfitèutics, per a beneficiar-se de l'expansió de les rompudes ³⁰.

L'estructura de la propietat de la terra

Les dades obtingudes sobre el repartiment del domini útil de la terra es troba als quadres IV i V i els gràfics I i II. Com ja hem dit, hem optat per analitzar separatament les declaracions de residents i no residents a la ciutat, encara que intentant no perdre la perspectiva de conjunt. La disparitat en els resultats d'ambdós grups ens ha confirmat l'encert de la decisió.

En el cas de Dènia (quadre IV, gràfic I), hi ha un evident domini de les propietats mitjanes i grans. Sols el 32,6% dels emfiteutes estarien per sota de les dues hectàrees de terra, mentre que un 17,8% d'aquests, situats com a mínim per damunt de les 5 ha, controlen el 53,4% de la terra declarada. A pesar d'això, el tret més

important del gràfic és la preponderància dels emfiteutes situats entre les 2 i 4, 9 ha, quasi el 50% dels declarants i el 37,7% de les terres. La propietat s'hi trobava més polaritzada en el cas dels no residents a la ciutat (quadre V, gràfic II). Ara, la major part dels emfiteutes, el 65,37%, es troben per sota de les 2 ha i així disminueix el percentatge, ràpidament encara que progressiva, fins la cota superior, mentre que la terra s'ha desplaçat en major mesura cap a les freqüències superiors, on el 3,8% dels declarants acaparen el 34,9% de la superfície ³¹. Ambdós fenòmens es reflecteixen en les xifres mitjanes:

Dènia:

Propietat mitjana	4,98 ha
Parcel·la mitjana	3,72 ha
Mitjana de parcel·les	
per propietari	1,33

Forasters:

Propietat mitjana	3,52 ha
Parcel·la mitjana	3,09 ha
Mitjana de parcel·les	
per propietari	1,14 ³²

Font: A.M.D. Estadística rústica i urbana. Lligall 397. Elaboració pròpia

Finalment, cal senyalar que, encara que s'hi observe una tendència a augmentar el número de parcel·les a mesura que creix la propietat, no pareix haver estat l'acumulació de petites parcel·les la via utilitzada per a formar els majors patrimonis, sinó l'increment de la seua grandària. ³³

No obstant això, les dades anteriors requereixen alguna matisació. En primer lloc, com ja hem vist en diverses ocasions, la propietat emfitèutica tindria poca importància relativa en el cas de Dènia. Creiem raonable de plantejar, almenys com a hipòtesi que la jerarquia de la propietat total, inclosa la franca i emfitèutica, accentuaria les diferències entres rics i pobres, augmentaria la polarització social. Isabel Morant ha comprovat a Gandia l'existència d'un clar paral·lelisme entre la qualitat i l'extensió que

²⁸ Les terres habitualment, es trobaven gravades a raó de ja 6 diners el jornal! (1 diner per fanecada); 6 diners es pagaven també per l'usdefruit de magatzems i botigues. les cases ofereixen una major varietat en funció, creiem, de la seua qualitat, grandària, etc., encara que el cens més usual era el de 2 sous.

²⁹ GARCIA MONERRIS, C. i E., op. cit., p. 55. En quant a la resta de preeminències del senyor i la seua relativa importància, ens remetem al resum realitzat per aquestes autores a les pàgines 55-56. Pel que es veu, les dues declaracions del Consell Municipal, la del 1734 i la del 1763, en les quals es reconeixia al marquès com a senyor suprem, coincidien bàsicament. Per a una visió més àmplia dels drets senyorials, vid. CHABAS LLORENS, R. op. cit.

³⁰ Ens referim al terç delme. Malgrat això, creiem que en el cas de Dènia, la pretesa reacció senyorial, expressada en el creixent interès dels titulars per les rendes del sòl, sol es produï en la intenció del senyor. És cert que el capbreu del 1734 suposava una evident millora respecte a la situació anterior, per p el senyor, lligat per uns censos despreziables en diners, continuava participant molt escassament en els excedents produïts per l'activitat agrària de la zona. De nou tornaria a intentar-ho en la dècada dels 60, quan la marxa alcista de la conjuntura s'hauria accentuat, però no amb majors resultats: en els 30 anys transcorreguts les rendes del marquès s'havien reduït 20 lliures, quedant-li, segons C. i E. GARCIA MONERRIS en 38 lliures, 7 sous i 1 diner.

³¹ Cal reconèixer, tanmateix, el caràcter *anòmal* dels dos declarants situats entre 20 i 40 ha. En primer lloc, el marquès del Ràfol d'Almúnica, únic noble titulat de tota la sèria, i, segon, Miquel Femenia, batle de Sella i Mirrosa. A pesar d'això, el major propietari del grup, Joan Caselles, de pedreguer, posseïdor de 45,87 ha., no era privilegiat.

³² Sorprenentment, GARCIA MONERRIS, C. i E., op. cit. p. 59, ofereix les següents mesures: 5,25 ha. per a Dènia i 2,17 ha. per als forasters. És un fenomen que s'ha d'explicar.

³³ Les declaracions emfitèutiques corresponien a trossos de

QUADRE IV
Estructura de la propietat.: Veïns Dénia (1734-37)

Freqüència	Emfiteutes	%	acumulat	hectàrees	%	acumulat	(1)	(2)	(3)
0'1- 0'9	12	12'63	—	8'81	1'86	—	14	1'16	0'62
1- 1'9	19	20'00	32'63	32'56	6'87	8'73	24	1'26	1'35
2- 4'9	47	49'47	82'10	178'94	37'79	46'52	59	1'25	3'03
5- 9'9	9	9'47	91'57	64'53	13'63	60'15	14	1'55	4'6
10-19'9	5	5'26	96'83	71'24	15'04	75'19	5	1	14'24
20-39'9	2	2'10	98'93	57'57	12'16	87'35	4	2	14'39
+ de 40	1	1'05	99'98	59'74	12'61	99'96	7	7	8'5
Totals	95			173'39		127			

(1) Núm. total de parcel.les

(2) Núm. de parcel.les per propietari

(3) Parcel.la mitjana

Font: A.M.D. Estadística rústica i urbana. Lligall 397. Elaboració pròpia.

QUADRE V
Estructura de la propietat. Altres localitats (1734-37)

Freqüències (ha)	Emfiteutes	%	acumulat	hectàrees	%	acumulat	(1)	(2)	(3)
0'1- 0'9	33	42'30	—	21'17	7'69	—	33	1	0'64
1- 1'9	18	23'07	65'37	30'65	11'13	18'82	20	1'11	1'53
2- 4'9	16	20'51	85'88	61'16	22'22	41'04	20	1'25	3'05
5- 9'9	6	7'69	93'57	39'11	14'21	55'25	9	1'5	4'34
10-19'9	2	2'56	96'13	26'91	9'77	65'02	3	1'5	8'97
20-39'9	2	2'56	98'69	50'35	18'29	83'31	3	1'5	16'78
+ de 40	1	1'28	99'97	45'87	16'66	99'97	1	1	45'87
Totals	78			275'22			89		

(1) Núm. total de parcel.les

(2) Núm. de parcel.les per propietari

(3) Parcel.la mitjana

afavoreix els propietaris mitjans i grans. Al mateix temps, aquests últims posseeixen un major percentatge de terres lliures de càrregues, mentre que el petit camperol posseeix la pràctica totalitat de les seues terres en emfiteusi³⁴. Pel que fa als marjals, la mateixa autora troba, com en el cas de Dénia, un abundant predomini de petits camperols. Realment, el nombre d'hectàrees concedit depenia fonamentalment de les possibilitats econòmiques dels sol·licitants, ja que eren ells els qui s'encarregaren de les despeses inicials d'acondicionament i posada en cultiu. Les marjals, en conclusió, serviren tant de via d'escapament a un petit camperolat que tractava de fugir de la pressió senyorial, com per a formar patrimonis importants capaços de beneficiar-se de l'alça conjuntural.

D'altra banda, convendria preguntar-se què entenem per petit camperol, per camperol mitjà i ric. Resulta arriscat establir separacions basades únicament en l'extensió, ja que, en la definició grups anteriors intervenen múltiples factors³⁵. Amb tot, basant-nos en les dades del capbreu, considerem que a Dénia, a començaments del segon quart del segle XVIII, predominava el petit i mitjà camperol el jornalero. Junt a ells, es defineix amb clarietat una reduïda élite de rics propietaris amb importants excedents per a comercialitzar³⁶.

La procedència de les parcel·les

Els quadres VI i VII recullen els resultats obtinguts a partir de l'elaboració del capbreu. La informació ha estat agrupada en 4 grans capítols: herències, suplències de títols, establiments i compra-vendes, encara que, com sempre passa, la realitat és molt més complexa. Dins de les herències hem englobat alguns altres tipus de transmissions intrafamiliars (dot, partilles, etc.). Existeixen casos en què les suplències són concedides a hereus d'anteriors posseïdors, mentre que en el capítol compra-venda s'inclouen també algunes escriptures de donació, tansportació o permuta.

Com ja sabem, l'emfiteuta era, en la pràctica, un quasi propietari amb capacitat per a decidir destinació de les seues terres, per a alienar o

cedir-la en transmissions tant "intervivos" com "mortis causa". D'aquesta manera, l'emfiteuta pot garantir l'estabilitat de la seua propietat familiar i, amb la seguretat que la propietat no li serà arrabassada, actuar amb major llibertat a l'hora de plantejar les seues reivindicacions davant del senyor³⁷.

QUADRE VI
Procedència de la propietat agrària

	Veïns Dénia		Forasters		Totals	
	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%
Herència	48	35,5	25	28,4	73	32,7
Suplència	25	28,5	33	37,5	58	26
Establiment	20	14,8	5	5,6	25	11,2
Compra-venda	42	31,1	25	28,4	67	30
Totals	135	99,9	88	99,9	223	99,9

Font: A.M.D. Estadística rústica i urbana. Lligall 397. Elaboració pròpia.

QUADRE VII
Procedència de la propietat urbana

	Veïns Dénia	
	Núm.	%
Herència	27	35,5
Suplència	17	22,3
Establiment	2	2,6
Compra-venda	30	39,4
Totals	76	99,8

Font: A.M.D. Estadística rústica i urbana. Lligall 397. Elaboració pròpia.

En primer lloc, sols un terç, de les propietats, tant rústiques com urbanes, haurien aconseguit salvar les dificultats ocasionades per les guerres, passant de pares a fills o, almenys, mantenint-se en la mateixa família. En aquest sentit, la propietat dels veïns de la ciutat evidencia una estabilitat lleugerament superior a la dels no residents. No obstant això, la guerra i, més concretament, la penosa recuperació immediatament posterior a aquesta, trastornà de manera evident l'estructura de la propietat anterior. De nou és la ciutat de Dénia aquella que mostra uns percentatges de

terres homogenis, amb uns límits definits. Tanmateix, s'observen algunes declaracions en què aquestes parcel·les s'havien obtingut gràcies a la compra de trosos de menor grandària.

³⁴ MORANT DEUSA, I., *El declive del señorío*, València, 1984, ps. 127-30.

³⁵ Veiem un exemple, tal vegada extermat però vàlid: PÉREZ CASADO, R., "L'agricultura" en *L'estructura econòmica del P. V.*, València, 1970, ps. 251-302. Referint-se a l'Horta, ofereix la següent classificació: petita propietat (menys de 5 ha.); propietat mitjana (5-10 ha.); gran propietat (+de 10 ha.). Pel contrari, HERNÁNDEZ MARCO, J. L., op. cit., considera minifundi les propietats menors d'1 ha., petita a la situada entre 1 i 9'9, mitjana de 10 a 99'9 i grans aquelles que superen les 100 ha. L'enorme disparitat dels grups repen fonamentalment a les diferències que, pel que fa a valoració i endiment, separen secà i regadiu.

³⁶ Una imatge teòrica dels distints esglaons en què podria dividir-se l'estat pla en GOUBERT, P., *El Antiguo Régimen*, Madrid 1976, ps. 123 i ss.

³⁷ Una definició jurídica de l'emfiteusi podeu trobar-la en MORA CAÑADA, A., *Monjes y Campesinos. El señorío de la Valldigna en los siglos XVII y XVIII*, Alacant, 1986, ps. 165-68. RUIZ TORRES, P., "Propiedad de la tierra y estructura de clases en el campo valenciano durante los siglos XVIII y XIX: Los Carrizales de Elx", *Estudios d'Història Contemporània del País Valencià*, València, 1979. Ofereix una valoració de les conseqüències socioeconòmiques del règim emfiteutic sobre el model de desenvolupament de la comunitat camperola valenciana.

³⁸ A diferència de Castella, on s'introduí plenament l'arrendament a curt termini, l'emfiteusi continuà essent l'arrendament més usual de cessió de la terra al País valencià durant el s. XVIII. Per als senyors absentistes, l'emfiteusi tenia l'avantatge d'evitar les obligacions econòmiques, entre les quals estaven les costoses inversions de posada en cultiu.

Pensem que l'arrendament degué generalitzar-se a Dènia com a forma de cessió de les terres franques. Entre els protocols de Vicent Armengol (A. R. V. núm. 109), correspondent a les primeres dècades del segle XVIII, no falten exemples d'aquest tipus d'escritures. Al mateix temps, seria important de comprovar si els mateixos emfiteutes, sobretot els majors, entregaven en arrendament, algunes parcel·les. La nimietat del cànon emfiteutic a satisfer no posaria grans obstacles a una pràctica econòmica mitjançant la qual, els grups econòmicament més afavorits de la comunitat, aconseguiren extraure un major percentatge d'excedents de les seues propietats.

³⁹ En declarar els límits de les seues parcel·les, els emfiteutes reconeixien sovint l'existència de terres abandonades.

⁴⁰ És curiós d'observar com els majors declarants dels capbreus, tant privilegiats com no, solen posseir quasi sempre corals per al ramat. Simplement ens limitem a ressenyar un fet que mereixeria una major comprovació.

terres i cases comprades i venudes majors, sobretot les segones, que canviaren d'amo quasi en un 40% dels casos. Pel contrari, els canvis en la titularitat del domini útil sols afectaren al 28,4% dels camperols forasters. Aquestes transmissions acceleraren el seu ritme a partir de la dècada del 1720, i continuà durant la següent fins aconseguir la mateixa data del capbreu. Durant els anys de la seua realització, alguns emfiteutes aprofitaren la presència dels delegats del senyor a la ciutat per a legalitzar algunes de les seues compres.

Per acabar, el terç restant es reparteix entre les suplències de títols i els nous establiments; és a dir, el senyor, gràcies al capbreu, hauria aconseguit consolidar el seu domini directe sobre un percentatge important de terres i cases que, amb tota seguretat, no hauria controlat fins la data. Els establiments, quasi un 80%, estan concentrats en els anys que van des del 1695 al 1703; alguns, més bé pocs, en les dècades de postguerra; la resta foren concedits en el mateix moment de realitzar declaració³⁸. Pel que fa a les suplències de títols, aquests es concediren tant per a la terra com per a les cases, i afectà igualment a camperols, ciutadans, clergues o cavallers: com veiem, les usurpacions eren generalitzades. Ressalten molt les diferències en els percentatges dels veïns de Dènia i dels pobles circumveïns. Entre els segons, les suplències aconseguiren el 37,5% de les declaracions i els establiments sols el 5,6%. Més equilibrats es mostren els percentatges dels veïns de la ciutat amb un 18,5 i 14,8

respectivament. Tanmateix, i a pesar que la superfície cultivada pareix haver anat augmentant des de finals del segle XVII, a mitjan de la dècada dels 30, un percentatge de terres, la importància de les quals no podem mesurar, continuava incultivat³⁹.

En conclusió, podem afirmar que les queixes del marquès sobre l'estat de les seues propietats eren justes. El capbreu del 1734-37 en permeté de portar a terme una completa actualització: no sols s'impedí les usurpacions i els establiments fraudulents, també es legalitzaren compres-ventes, es concediren nous establiments, etc. Acabada la guerra, i una vegada resolt parcialment els problemes provocats per la posterior repressió, el senyor aconseguia de garantir el seus drets sobre cases i terres, i, dins de les segones, sobre unes marjals que començaven a rendir els seus fruits.

El repartiment de la propietat segons els grups socials: Intent d'aproximació

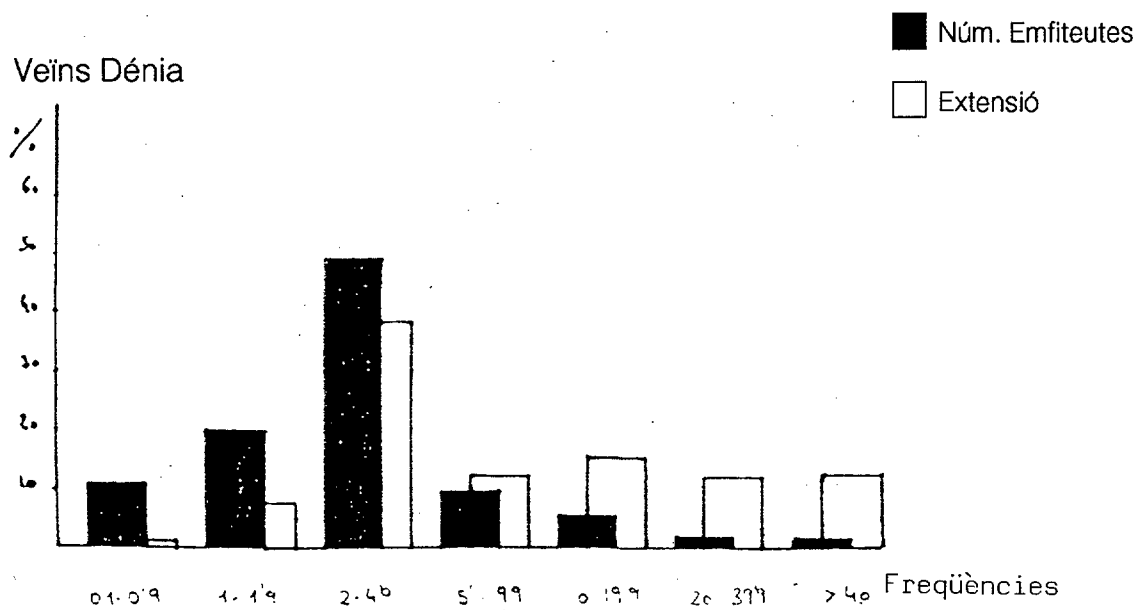
El nostre objectiu era convertir la jerarquia dels propietaris en una estructura social de la propietat. Tanmateix, la falta de dades sobre el tema ens obliga a delimitar la qüestió a un simple intent d'aproximació. Les informacions del capbreu no plantegen problemes amb els grups privilegiats, els mercaders, els professionals, fins i tot els mariners. La dificultat es troba en la resta, en aquest multitudinari i poc definit grup de *no privilegiats* dels qui sols posseïm un nom. No obstant això, aquestes són les dades obtingudes:

QUADRE VIII
Repartiment social de la propietat (1734-37)

	Núm.	%	Hectàrees	%
Ciutadans, cavallers i noblesa titulada	12	5,3	163,85	21,8
Clergat	7	3,1	13,68	2,8
Mercaders	5	2,2	1,49	0,2
Professionals	9	4	28,63	3,8

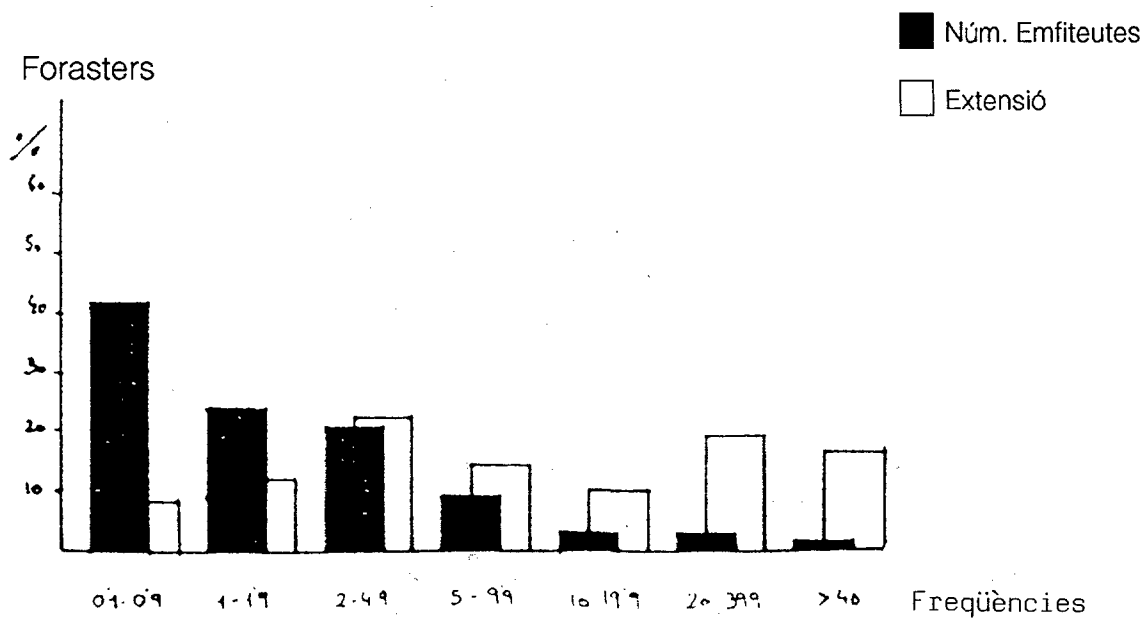
Font: A.M.D. Estadística rústica i urbana. Lligall 397. Elaboració pròpia.

GRÀFIC I

Font: A.M.D. Estadística rústica i urbana. Leg. 397. Elaboració pròpia

GRÀFIC II

Font: A.M.D. Estadística rústica i urbana. Leg. 397. Elaboració pròpia

Encara podríem afegir als anteriors resultats aquests 26 mariners i pescadors — 11,5% del total dels declarants—, que a penes posseïen terres. Malgrat això, seguim sense poder definir socialment aquest 73,5% dels emfiteutes que tenien en possessió el 71,4% del sòl. Sabem ben cert, ja que així ho especifica el capbreu, que els camperols representaven un percentatge aclaparador entre els emfiteutes dels pobles circumveïns. També ho seria a Dènia, encara que aquí, com que existia una major diversitat d'oficis i condicions socials, les dades plantegen més inexactituds.

Les xifres del quadre VIII exigeixen, però, algunes explicacions més. Se'ns podria objectar que hauria estat més correcte separar nobles titulats i cavallers dels simples ciutadans. L'afirmació pot ser certa, però com que no es tracta d'un estudi en profunditat del tema de l'estructura social de la propietat, hem optat per agrupar les tres categories que, en última instància, pertanyen a la mateixa classe social. Allò que ens sembla important, tanmateix, és que el grup social controla el 21'8% de la terra declarada. Ara bé, encara que entre aquests trobem grans propietaris, fins i tot el major de tots els emfiteutes, Ignasi Vives, amb un 59,74 ha, la propietat emfiteutica del grup es defineix més per la seua qualitat que per la seua extensió. Abunden les declaracions de petites parcel·les situades a la mateixa ciutat o al cercle d'hortes que la voltegen, per les quals es pagarien censos situats per damunt de la mitjana. Es tracta, per una altra banda, de parcel·les que, en moltes ocasions, confronta amb terres franques dels mateixos propietaris, amb la qual cosa augmenten les facilitats per a l'ocultació. En altres casos es declaraven heretats amb cases de camp, sènies i corrals per al ramat⁴⁰. Al mateix temps, el grup és un important posseïdor de riquesa urbana: pràcticament tots els ciutadans declararen una casa d'habitable situada, és clar, a la plaça de la ciutat.

Dins del clero agrupem aquells religiosos que declararen posseir terres del senyor a títol particular (7 beneficiats de la parroquial, una novícia i un ermità). Malauradament, 2 beneficiats no aconseguiren l'extensió de les seues propietats⁴¹, la qual cosa ens impedeix de constatar que el clero a penes posseïa terres en emfiteusi: algunes petites parcel·les d'hortes

pròximes a la vila. Cap dels convents de la ciutat acudí a declarar davant dels delegats del senyor. Sí ho féu el clero, que, a través del seu síndic procurador, el llicenciat Joan Baptista Caselles, declarà que posseïa el domini útil d'una tenda, un pati per a construir una casa i 1,49 ha.⁴² La seua declaració mereix una major atenció. La major part de la terra es trobava en 3 petites parcel·les, situades junt a la muralla de la ciutat, que formarien part d'un tros major, pel qual el clero no pagaria cap cens. Aquesta terra, 5,9 ha en total, havia passat a poder del clero per sentència del Jutge de Confiscació de València (24-X-1719). Sembla que l'heretat, encara que pertanyia al clero, havia estat confiscada per equivocació: pertanyia a J. Antoni Maricon. Posteriorment s'inicià un pleit entre ambdós en què el jutjat de la governació de la ciutat, el 21 d'agost de 1726 es pronuncià a favor del clero.

Per acabar, tant el clero en el seu conjunt com els presbïters beneficiats a títol particular, declararen posseir un bon nombre de tendes. A més, hem trobat referències a algunes propietats franques. Seria interessant d'esbrinar si, realment, el clero, en el segle XVIII, participà en la l'activitat comercial de la ciutat finançant-ne algunes operacions.

Les terres del senyor no pareixien haver interessat de moment els comerciants de la ciutat. Pel contrari, no dubtarien a assegurar la seua presència a la zona de tendes del port utilitzant-hi l'emfiteusi. Resalta el fet que totes les seues propietats procedisquen de compres realitzades en els darrers anys, fins i tot en el mateix dia de la declaració. Aparentment els comerciants tenien la voluntat i la possibilitat d'accedir a unes propietats de les quals altres grups havien de desprendre's. El mateix ocorre amb els professionals (escrivans, metges, etc.), si bé aquests optarien per les terres. Tots declararen petites extensions que, bé havien estat comprades en data recent, bé s'adquirien aquest mateix dia mitjançant la corresponent escriptura d'establiment. Destaca especialment el cas del metge Tomàs Cascant (declaració núm. 62), que per a formar una sola parcel·la de 6,7 ha, efectuà 9 compres compreses entre el 1713 i el 1730. La conjuntura de postguerra oferia, per tant, una doble perspectiva: per a alguns, la venda de propietats era un recurs de subsistència; per a altres, aquesta mateixa conjuntura oferia

⁴¹ MORA CANADA, A., op. cit., ps. 165-68. Per a l'autora, encara que l'emfiteusi era el mitjà utilitzat pel senyor, entre altres coses, per a garantir la vinculació dels vassal a la terra, podí succeir que altres grups socials, fins i tot l'església, es trobara en idèntica situació. En general, és ben sabut que en les cartes de poblament es prohibia expressament la cessió de terres a grups privilegiats. En el nostre cas, resulta evident que no era convenient per al nostre senyor comptar amb alguns clergues entre els seus emfiteutes.

⁴² Els patrimonis eclesiàstics en el segle XVIII es basaven sobretot en el crèdit. Vid. ANDRÉS ROBRES, F., *Actitudes econòmiques de la clerecia culta en el Anticuo Régimen*, València, 1986.

magnífiques oportunitats d'accés a la propietat.

En últim lloc, els camperols, la gran majoria dels emfiteutes. Poc més hem d'afegir al que ja hem dit anteriorment. Sense cap dubte, dins del grup hi havia rics camperols excedentaris, grans propietaris, però el risc més característic de la comunitat camperola local seria la multitudinària presència de mitjans i petits propietaris. Davant d'aquests, els jornalers i arrendataris, és a dir, els camperols situats per sota del nivell de subsistència, representaven aproximadament un percentatge no superior al 15% del total. Si, de fet, hi hagué a Dénia un procés d'expropiació camperola en benefici dels grups urbans, tant privilegiats com no, aquest a penes s'havia iniciat a mitjan de la dècada dels anys 30⁴³.

Conclusió

Roc Chabàs, cronista de la ciutat en la segona meitat del s. XIX, situava en el s. XVIII el punt àlgid de la història foral de Dénia: el govern del duc de Lerma, la concessió de títol de ciutat, les successives vingudes de la família reial, etc., tot semblava dotar a la centúria d'un esplendor difícil de creure, des de l'observació de les estructures socio-econòmiques. La crisi del s. XVII, sobre la qual encara hui es discuteix, tocà fons, pel que fa a demografia, en el cicle de pestes de 1645-52. Encara que els períodes crítics continuaren, sembla que aquestes epidèmies marcaren el punt d'inflexió en la marxa de la conjuntura, de forma que, durant les últimes dècades del s. XVII, la situació millorà, i s'inicià una fase de creixement accentuada en el segle posterior.

Tanmateix, Dénia, segons creiem, sofrí una situació un tant diferent, ja que els seus problemes econòmics i socials continuaren la major part de la segona meitat del segle. La ciutat era insalobre, voltejada de marjals i d'aigües estancades estacionalment, en els mesos d'estiu, es veia afectada per febres i terçanes que delmaren la seua població. A més, la climatologia fou adversa també. En els Llibres de Capítols del clero de la ciutat⁴⁴ hem trobat interessants anotacions sobre el tema: el 1668, la llagosta destrossava les collites; el 71, una avinguda del riu s'emportava camps sencers, i, 8 anys més tard, una fortíssima secada obligava el Consell Municipal a sol·licitar la intermediació

del clero per a obtenir les anhelades pluges. El mateix terç-delme, encara que quan fou arrendat per 4 anys i en diners no reflectia perfectament l'evolució de les collites, evidenciava aquests problemes: el preu dels arrendaments dels anys 1678 i 1682 se situà en els nivells més baixos de tot el segle. Per una altra banda, el port suportava, des de la dècada dels 70, una major agressivitat fiscal que dificultava els fraus i encaria els intercanvis.

Tot allò desembocà en una situació d'endeutament generalitzat. Els camperols, amb problemes per a comercialitzar les collites, veien com el clergat dictava, una rere altra, les corresponents ordres d'execució per l'impagament de les pensions que se li adeutaven. Realment, els clergues de la ciutat no escatimaven la concessió de constants en els pagaments, però el dèficit de les seues rendes determinava que, a la llarga, la propietat fóra embargada. Any rere any, les subhastes públiques per a l'arrendament de les seues rendes quedaven desertes, per això calia elegir entre el presbiteri a un col·lector que, a la fi del seu exercici, generalment s'enfrontava amb problemes, potser amb deutes, davant l'incompliment dels capítols del seu contracte: evidentment, havia estat incapaç de portar a terme moltes de les execucions dictades en la data prevista. Valga com a mostra el següent exemple: el 1666, quan l'emperadriu visità la ciutat, el clero, el seu major prestamista, es veié en la necessitat de recórrer al crèdit per a disposar dels fons necessaris.

La mateixa ciutat es trobava en grans destrets. El seu deute era considerable i els seus fons escassos; es mostrava incapaç de finançar la neteja de les sèquies que drenaven l'aigua de les marjals, i hagué de recórrer a l'ajut del clero i la imposició de cises. Al mateix temps, mantenia amb aquest una dura lluita que, fins i tot, arribà davant l'arquebisbe de València. En la base de la disputa es trobava la incapacitat de la ciutat de respondre al pagament dels seus deutes amb el clero: per la cisa de la carn, per la del vi, per censals, fins i tot per la celebració de festivitats no pagades.

La conjuntura sembla que millorà durant els anys 80, afiançant la seua marxa ascendent durant la dècada següent fins el començament de la Guerra de Successió. El 1693, la Segona

⁴³ Sobre les característiques i la cronologia d'aquest procés fonamental en la història agrària valenciana del s. XVIII, vid. PESET, M. *Dos ensayos sobre historia de la propiedad de la tierra, Madrid, 1982. Del mateix autor; en companyia de MANCEBO, M. F. i GRAU-LLERA V., "El señorío de Alfara del Patriarca 1601-1845" Estudis d'Història Contemporània del País Valencià, núm. 2 (1981), ps. 7-60.* El tema és tractat també, encara que amb una interpretació un poc diferent, per ANDRÉS ROBRES, F., *Crédito y propiedad de la tierra en el País Valenciano*, València, 1987.

⁴⁴ Arxiu Parroquial de Dénia, armarí núm. 1. Sense catalogar.

⁴⁵ Un excel·lent relat del període podeu trobar-lo a MIRALLES i CEBRIÀ, R., op. cit. ps. 230-37.

⁴⁶ El fracàs del capbreu del 1836 pot seguir-se enm GARCIA MONERRIS, C. i E., op. cit. ps. 64 i ss.

Germania s'estenia per la Marina: els camperols repobladors de les zones d'antic poblament morisc pretengueren, primer per la via legal i després per les armes, oposar-se al pagament d'unes rendes que consideraven antiforals: com ja sabem, les seues reivindicacions foren desateses i resorgiren amb força davant de les promeses antisenyorials del pretendent austríac. Però, al mateix temps, des del 1695 aproximadament, camperols de Dénia i, sobretot, dels pobles de la rodalia, començaven a colonitzar les seues marjars tant legalment com il·legal: era una forma d'escapar al control senyorial, a unes elevades particions, potser la via per a aconseguir a bon preu un important patrimoni.

La Guerra de Successió fou una catàstrofe per a la ciutat de Dénia i el seu entorn. En general, la guerra no fou especialment destructiva, però en el cas de Dénia, bastió de l'austracisme, trobem una de les excepcions. La ciutat, que suportà tres setges successius, hagué de sofrir destruccions tant en el recinte urbà com en el camp. Els exèrcits, vivint sobre el terreny, empobriren les viles, cremaren collites, arrencaren vinyes i talaren arbres. Tota la vila antiga, així com també la zona on se situaven les botigues i les magatzems, foren destruïdes. Demogràficament, a les pèrdues ocasionades directament pels combats, s'uniren les deportacions, els exilis voluntaris, etc.: molts camps foren abandonats, mentre el port paralitzava totalment el seu tràfec comercial.

Els problemes no disminuïren després de la derrota de la resistència al borbó. Dénia, a més de finançar els triomfs de Felip al Principat, havia de mantenir amb els seus impostos un engrossit contingent de soldats aquarterats. A la repressió fiscal, que afectava exclusivament les classes no privilegiades, s'unien les detencions, les confiscacions, etc. Totes aquestes exigències recauri en sobre una ciutat que, com ja hem vist, suportava un fort endeutament. Els seus regidors tractaven per tots els mitjans de demostrar la incapacitat de la ciutat per a pagar, i aconseguí així firmar el 1727 una concòrdia amb els seus creditors. En aquest context, la resta de pobles del marquesat intentaren traure profit afluixant els llaços de dependència que els unia al cap del marquesat: molts dels drets acumulats per Dénia durant segles tractaven de ser ara

recuperats per les oligarquies de cada població⁴⁵.

A títol particular, un important sector de la població (viudes, petits camperols) es veia obligat a desfer-se d'algunes propietats per a poder subsistir. Eren vendes que beneficiaven aquells que disposaven de capitals, segurament els seus mateixos creditors: comerciants, metges, ciutadans, clergues, etc.

D'altra banda, el senyor tractava, una vegada acabada la guerra, de regularitzar l'estat dels seus patrimonis. Ja el 1715 havia iniciat les gestions per a capbrevar els seus senyorius, però la situació al marquesat no ho possibilità fins la dècada dels 30: mentre, el percentatge d'excedent exigut per la Reial Hisenda era força alt perquè el marquès, en aquest moment, poguera consolidar el seu senyoriu i augmentar-ne les rendes: l'augment de la fiscalitat reial obligava a proposar l'increment de la renda senyorial. Tanmateix, la monarquia demostrà una vegada més les seues connotacions de classe, i concedí el permís de capbrevar i convertí al jutge Joan B. Arnau en un delegat directe situat al marge de la jurisdicció dels jutges i autoritats locals.

El capbreu del 1734 permeté al senyor de normalitzar i de posar al dia l'estat de les seues propietats i rendes. Era un capbreu necessari, ja que a la desorganització provocada per la guerra, calia unir el temps transcorregut des del recompte anterior realitzat el 1648. Els nous establiments, concentrats sobretot en el secà i la marjal, sumats a les concessions de suplències de títols, representaren un terç de les declaracions. Era una ocasió perfecta per a augmentar els censos tant com permetera el costum, i així actuà el titular. Indubtablement aquest fet és un signe inequívoc d'un major interès senyorial per les rendes derivades del domini directe de les terres i, fins i tot, de les cases (el senyor reforçà el seu control sobre aquest elevat percentatge del sòl urbà destruït que calia reedificar). La idea pareix ratificar-se plenament davant l'existència del segon capbreu, el del 1763-65: mitjançant aquests dos, el marquès hauria aconseguit participar, fins i tot augmentar la seua part de beneficis, en el creixement agrícola de la zona.

Tanmateix, les dades contradiuen aquesta afirmació. El capbreu del 1763 fou un autèntic fracàs: en trenta anys, s'havien perdut emfiteutes,

terres i, per tant, rendes; tot això quan la conjuntura havia reiniciat amb força la seua tendència al creixement: la resistència de la comunitat havia estat major que el desig del marquès, duc de Medinaceli, gran senyor absentista i cortesà, per a qui el Marquesat de Dénia era una part més del seus nombrosos patrimonis. A més a més, tot i que el 1734 el senyor arribà a multiplicar per vint els antics censos, la taxa d'extracció continuava essent insignificant. Així doncs, no hi hagué a Dénia una autèntica reacció senyorial, ja que, al nostre parer, aquesta afirmació s'ha de justificar des dels percentatges d'excedent extrets, i aquest, no sols no augmentà, sinó que, en el cas dels censos emfitèutics, baixà. Indubtablement, l'emfiteusi no era l'única via que tenia el senyor per a beneficiar-se de l'expansió de les rompudes; estava, a més, el terç-delme. Però aquest, percentatge fix de la collita, no era susceptible de ser augmentat, ni podia sostenir, per tant, la suposada reacció. En conseqüència, el marquès, per a obtenir les seues rendes, hagué d'orientar-se cap els intercanvis

comercials del port i l'exercici de la jurisdicció, i, en ambdós casos, sobretot en el segon, tenia en les oligarquies de Dénia uns durs competidors.

El 1780, començaren les gestions de la corona per a incorporar la ciutat i, sobretot, el seu port, al Reial Patrimoni, hi van primar les qüestions militars, i la incorporació es portà a terme el 8-1-1804 amb una escassa oposició del senyor i el suport, creiem, dels veïns de la ciutat. Fóra o no fóra així, la incorporació permeté que les élites locals reforçaren la funció directora de la pròpia organització social i econòmica. El capbreu del 1836 es quedà en intent per l'oposició frontal de tots els veïns: les terres portaven força temps sense ser controlades i ara els seus propietaris no les reconixerien com a emfitèutiques. El propi consell municipal, malgrat reconèixer en la seua declaració alguns drets davant el Reial Patrimoni, s'hi guardà els de major pes i entitat. D'aquesta manera, la major part dels excedents generats per l'activitat econòmica de la ciutat anaven a revertir en benefici de les seues pròpies élites rectores⁴⁶.